

KÖNYVISMERTETÉS.

Széchenyi István Összes munkái. XV. kötet. Széchenyi István naplóí. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta *Viszota Gyula*. VI. kötet (1844—1848). Budapest, M. Tört. Társulat, 1939. N. 8-r. 1.

Ezzel a kötetel befejezést nyert Széchenyi *Naplóinak* közzététele. A megelőző, az 1814—1844. éveket felölelő kötetek 1925—1937-ben jelentek meg, valamennyi szintén Viszota Gyula szerkesztésében (Széchenyi munkái X—XIV. k.).¹ Most már a maguk teljességében a kutatók rendelkezésére állanak a *Naplók*, politikai és művelődéstörténetünknek a francia háborúk befejezésétől a szabadságharcig terjedő időszak egyik legfontosabb forrásanyaga. Ebből a forrásból azonban nem könnyű meríteni! Széchenyi nem az epikus nyugalmával jegyezte fel a napi eseményeket, hanem érzelmeiktől fűtötten. Csak magának írt, nem tördötött tehát azzal, hogy mások is megértsék írását. Az első években még fordított gondot arra, hogy gondolatait némi összefüggésben, kerek, világosabb formába öntse, de mennél inkább elfoglalta közéleti szereplése, mennél inkább elhatalmasodtak rajta testi szenvedései és lelki küzdelmei, annál szaggatottabbak, töredékesebbek lesznek a napló-bejegyzések. Az 1844—48. évek leghevesesebb politikai harcainak a népszerűsége hanyatlásának a kora; hazáját s eddigi alkotásait az összeomlás-tól féltette, a maga testi, anyagi és erkölcsi bukásától aggódott, s lelkét a büntudat marta: az ideges sietséggel papírra vetett naplójegyzetek többnyire csak elszigetelt mondatfoszlányok, amelyek a viszonzások elhagyásával, a sok törléssel és betoldással, a sok kipontozott helyvel és gondolatjellel az olvasót megannyi talány elé állítják. Azonkívül Széchenyi a családneveket szereti csak a kezdőbetűvel jelölni, a keresztneveket — az úrinőkét majdnem kivétel nélkül — becéző alakjukban írni, párbeszédtöredékeket is sző a szövegbe, úgyhogy még a korviszonyokkal ismerősebb olvasó sem igazodik el a *Naplókban*, avatott vezető nélkül. Ezt a kalauz-munkát végezte el Viszota, a lehető legnagyobb gondossággal. Ő a Széchenyi-kutatásnak szentelte életét, áttanulmányozta valamennyi munkáját, levelezését, hírlapi cikkét, a reá és korára vonatkozó forrásanyagot s így olyan gazdag ismeretanyagot gyűjtött, hogy képes volt megállapítani a töredékes és homályos bejegyzések valódi értelmét, feloldani a sok név- és egyéb rövidítést. Ezeket a magyarázatokat a szöveg alatt, a lapalji jegyzetekben ta-

¹ A *Naplóinak* 1848. márc.-tól szept.-ig terjedő része megjelent *Sz. I. Összes munkái* VII. kötetben. Kívánatos volna, hogy ez a részlet újra napvilágot lásson, a megelőzőkkel egyöntetű kiadásban.

láljuk: épen nem bőszevu felvilágításai nem a nagyközönség, hanem a kellő történeti ismeretekkel bírók számára készültek, ezért csak a legszükségesebbekre terjednek ki. Lelkiismeretesen megjelöli azokat a helyeket is, amelyeket ő sem tudott megfejteni.

Az irodalomtörténetnek is szolgál adatokkal a *Napló*, mert a kornak úgyszólván valamennyi nevesebb írójáról történik benne megemlékezés, de többnyire csak közéleti szereplésük kapcsán. Kossuth, Deák, Teleki László politikai szerepléséről igen sok szó esik, kivülök a legtöbbet Eötvös és Kemény nevével találkozunk. A Széchenyi irodalmi munkásságával foglalkozók természetesen gazdag adatokat találnak az 1844—48. írt műveiről is. Széchenyi nemcsak művei megírásáról és a kiadásukkal kapcsolatos körülményekről számol be, hanem följegyzi a rólu hallott kritikát is, szokása szerint, megfelelő megjegyzéssel látva el. Az ebből a korból való művei (*Adó és két garas*, *Politikai programmtöredékek* stb.) mind politikai vagy közgazdasági kérdésekkel foglalkoznak, sőt még az akadémiai megnyitó beszédeiben is van politikai vonatkozás. Hírlapi cikkeiben főleg Kossuthal és híveivel harcol, de hosszú cikksorozatban támadja Deákot is a Védegyelet-ügyben elfoglalt álláspontja miatt. (*A szentgróti levél elemzése*.)

Látnivaló a *Naplóból*, hogy a maga-alkotta intézmények még a leg-súlyosabb lelki lehangoltság idején is le tudták kötni Széchenyi érdeklődését. Nem lankadó buzgalommal intézte az Akadémia ügyeit is, amelyek Teleki József elnök állandó távollétében egész súlyukkal az ő vállára nehezdedek: a pénzügyi bajok, az igazgatás gondjai, az alapszabályok reformjának és az intézet elhelyezésének kérdése épen eléggé igénybe vették amúgy is megroppanófélben levő erejét. A Tudós Társaság hálás is volt iránta: mikor népszerűségének hanyatlása már szemelláthatóvá lett, a Társaság Schedel útján rendületlen bizalmáról biztosította, 1845-ben pedig a másfélévtizeddel azelőtt megjelent *Hítelt* a Marczibányi-díjjal tüntette ki. Jellemző Széchenyre, hogy a politikai küzdelmek közepett egyre növekvő hazafias aggodalmában elkeseredéssel töltötte el az akadémiai tagok politikai pártfogalása¹ — ezt az 1846 december 20-i elnöki megnyitójában nyíltan ki is fejezte.²

Mint a *Napló* eddig megjelent köteteit, ezt is terjedelmes tanulmány vezeti be Viszota tollából: *Gróf Széchenyi István élete és működése 1844—48 között*. A dolgotat különválasztja Széchenyiben az embert, az államférfit, a reformátort és az író és a különféle sikokban lepergő élettörténet eseményeit a logikai összetartozásuk szerint csoportosítva foglalja össze. Bár ez a módszer az egyéniség fejlődésének egységességét megbontja, helyeselnünk kell Viszota eljárását, mert másfajta módszerrel bajos lett volna

¹ „Die Akademisten! — Sie wachsen mir über den Kopf! — Pour 60,000 florins!” (1846 nov. 16-i bejegyzés.)

² Kifejezést ad elégedetlenségének a Tudós Társaság működésével szemben s elítéli a túlzó ellenzékiet, akik türelmetlenkednek, midön a nemzetiség szent ügye forog szóban. *Naplójában* erről a megnyitó beszédről ezt jegyzi fel: „Ich foudroyire die Betyárs. Gefällt nicht. Gorove et Co, Könnnyü ott perorálni — ha nem felelhet senki ect. nem ide való —” ect. Es murrten viele. Quel esprit! De se trahir!”

kimerítő és áttekinthető képet nyújtani Széchenyi ezidei életéről. A bevezetés I. fejezetében Széchenyi életrajzát találjuk, a II. fejezet (*Széchenyi testi szenvedései és lelki küzdelmei*) a *Napló*ból vett szemelvényekkel ábrázolja azt a folyamatot, amelyben a valóságos és elképzelt betegségek gyötrelmei között egyre jobban elhatalmasodik az államférfin a hazája és a saját sorsán való kétségbeesés, egyre jobban kínozza az önvád, úgyhogy néha már önuralmát is elveszti. A III. fejezet (*Széchenyi hazafias munkássága*) politikai küzdelmeit ismerteti, amelyeket a túlzó ellenzékkel és a bécsi kormánnyal vívott; ez a fejezet tulajdonképpen hazánk e korbéli politikai történetének olyan tömör előadása, amelyben Széchenyi szereplése áll az elbeszélés középpontjában. A IV. fejezet a legterjedelmesebb; ez 17 pontban számol be Széchenyi sokoldalú közgazdasági, művelődési és társadalmi alkotásairól, a lótenyésztésről, a Gazdasági Egyesületről, a Tudós Társaságról, a Nemzeti Kaszinóról, az Al-Duna- és Tiszaszabályozásról, a Lánchídról stb., röviden összefoglalva az egyes intézmények régibb történetét is. Az V. fejezet *Széchenyi írói munkássága* címmel felsorolja Széchenyinek 1844—48-ban megjelent műveit és hírlapi cikkeit, néhány, keletkezésükre és sorsukra vonatkozó adattal megtoldva.

Ez a terjedelmes bevezetés logikusan elrendezve, világosan és tömören foglalja össze a *Napló*ban szétszórt, de tárgyuknál fogva összetartozó adatokat s ezzel is megkönnyíti a kutatónak a *Napló* rengeteg adata között való tájékozódást. Viszota derék munkát végzett, de nem kis fáradtsággal: ez a dolgozat nemcsak a *Napló* bejegyzései alapján készült, hanem szerzője a töredékes adatokat kénytelen volt kiegészíteni más forrásokból, sokszor közzé nem tett anyagból is.

CSÁSZÁR ERNŐ.

Kosztolányi Dezsőné: Kosztolányi Dezső. Budapest, Révai, é. n. (1938). 8-r. 363 l.

Az életrajz az irodalomtörténet számára igen fontos: az irodalmi műminél szervesebb megismerése végett jó, ha a teljes életrajz s minden adat birtokában vagyunk. (A Magyar Történelmi Életrajzok, Ferenczi, Széchy, Voinovich életrajzai — hogy csak az irányokat jelöljük meg — teljességük mellett épen azért jelentősek, mert az írók, a költők munkásságát eredeti értékében ismerhetjük meg általuk. S ez az irodalmi kutatás és magyarázat végcélja.) Nagy az örömmünk, ha az előbukkanó új életrajzi adatok fényt derítenek az író munkásságára, vagy életének oly mozzanatával ismertetnek meg, melyek valamelyik alkotásának adják új magyarázatát. A *Zrínyiász*hoz, a *Tragédiához* kell Zrínyi és Madách életét is ismernünk, ahogy Balassi szerelmes versei vagy az *Apostol* is költőjük életseményeiből kapja legfőbb megvilágítását. Épen ezért igen értékesek számunkra a hozzátartozók vallomásai. Sajnos, a magyar irodalom nem gazdag bennük. Mennyi új színt adnak Vajda feleségének közlései, vagy Csinszka elszórt megjegyzései férjük költészetének magyarázatára. Mert bár az író munkája önmagáért beszél, művei keletkezésének története mégis csak szerzőjük életének ismeretében állapítható meg.

Öszinte örömmel kell tehát fogadnunk az oly könyvet, amely Kosztolányi Dezsőről, újabb irodalmunknak kétségtelenül egyik nagy értékéről szól, mégpedig olyan szerző tollából, aki leginkább birtokában van a megíráshoz szükséges adatoknak. A könyv életrekeltségében személyes indítékon kívül a koráramlatnak is volt része. Ma az frók nem élnek műveik mögött rejtett életet. Maguk lepezik le sajátmagukat: önéletrajzot írnak, — visszaemlékezéseket tesznek közzé. S ha ők nem teszik, megteszi a kortárs, vagy — s erre éppen Kosztolányiné könyve a példa: — a kortársnál is avatottabb személy: a feleség.

A költőfeleség a várható, szubjektív hangú emlékezés helyett könyvet ír, azért, hogy mint aki a tényeket legjobban ismeri, mert átélte őket, a leghitelesebb adatok birtokában objektív képet rajzoljon a költőről. Kosztolányiné, maga is novellista, azzal, hogy könyvében tudományos feladatot is akar végezni, rászolgált, hogy meghallja művéről a tudomány ítéletét.

Kosztolányiné könyvében annyi komolyan használható adat és következtetés van, hogy művét valóban komoly figyelemmel kell kísérnünk. A könyv hiteles Kosztolányi-életrajz, sőt életmagyarázat. Ez is a célja. A szerző férje életének megrajzolásával egyszersmind költői világának igazolására és magyarázatára törekszik. Ezt a világot az olvasó ismeri, Kosztolányi műveiből. A könyv most hozzáteszi a költő életéből mindazt, ami e költői világ kialakítására, megteremtésére vezetett (a hangsúly a teremtés fogalmán van, ez is a lényeg). Az irodalomtörténet talán még nem definiálta, de tudja, hogy az alkotás csak zárt, külön, teremtett világban jöhet létre. Ennek a költői világnak elemeit megtalálhatjuk a költő életében — ezért, s ennyiben fontos az életrajz — de egészében, az összerakás, az egyénre formálás a költő lelkében megy végbe, az elemekből a költő valósággal megteremti a maga költői világát, s ezt a folyamatot a kívülálló csak szemlélheti, alig elemezheti. Balassi Bálint humanista világa, Zrínyi katolikus barokkjá, Csokonai rokokója akármennyire a kor ihletéből keletkezett is, mégis egyéni, külön teremtett világ. Kosztolányi Dezső költői világa is az, s akármilyen rokonságot tart is a kortársak költészetének szellemével, egészében az ő külön birodalma. Ebből a szempontból iparkodik a szerző K. költői világa kifermálódásának fontos mozzanatait mind megadni. Nyugodt, tárgyilagos lélekkel követi férje életútját, s nem azt mondja el, hogy ő milyennek látta Kosztolányi Dezsőt, hanem hogy az adatok és bizonyítékok tükrében milyen volt a költő. Elfojtott, de mégis felbukkanó szubjektivitását szelencsésen megválasztott formája mögé rejt: majdnem regényszerű változatos-sággal sorolja el az eseményeket. Párbeszédei hitelesek, mert legtöbbször nem beszélgetést ad, hanem írásos emlékekre támaszkodik. Könyvének két legfontosabb részletében pedig maga Kosztolányi beszél. Az egyik, a teljes terjedelmében közreadott ifjúkori napló ideje, amely Kosztolányi ébredező, alakuló költői világának nemcsak előzményeit és alapjait világítja meg: gondolkodásának, emberi, írói vágyainak kialakulását, hanem felfedi egyúttal a készülő költői hang első elemeit, első lelki megnyilvánulásait is. Már ekkor feltűnik Kosztolányi életében és írásainak motívumai között a későbbi költészetét annyira színező és állandóan visszatérő halálgondolat. S gyer-

mekes játékaiktól kezdve mindvégig, a gyilkos, kegyetlen betegségig, fölvo-
nulnak annak a gyermeki világnak részletei is, amelyek Kosztolányi
költészetének és költői magatartásának jelentős vonásai. A könyv fejezetei
drámai erővel fonódnak egymásba, de így is megállapíthatók a nagy
életállomások mellett írói munkásságának állomásai is. Majd mindig
Kosztolányi beszél, a szerző csak az adatokat szedi rendbe. Ahol magáról
van szó, a legegyszerűbbre fogja mondatait, igen fontos részeket csak váz-
latosan közöl — az élok miatt. Még az Ady-kérdést sem részletezi, nem
«magyarázza» Kosztolányi állásfoglalását. Ugyanez a tapintat nyilatkozik
meg a könyv másik, igen jelentős részében, az egyetemi évek történetének
ismertetése közben. Az egész fejezetben — a külső események elbeszélésén
kívül — jóformán megint Kosztolányi beszél. Kortársaival, Babits-csal,
Juhász Gyulával folytatott levelezéséből közöl Kosztolányiné jelentős rész-
leteket, amelyek a korba is erőteljesen bevilágítanak, de lényegében mindig
a költő lelki alakulására jellemzők. (A levelek közül a ma még nem közöl-
hető kimaradtak a könyvből, Kosztolányiné sejteti ezt, s bizonyára azért,
hogy a majdani kutató tudja, merre forduljon.)

Személyessé a könyv csak vége felé válik, ahol az ember kerül elő-
térbe, a beteg költő. Írói tevékenységéről ekkor inkább csak adatszerű be-
számolót kapunk, Kosztolányiné azt a felét mondja el az életrajznak, ame-
lyikre mint feleség hivatott. Könyvét — ez érezhető mindvégig — nem
azért írta, mert egy nagy ember életrajzát akarta megírni, hanem azért,
hogy személyes kötelességét lerója a költővel, az irodalmi élettel és az
irodalomtörténettel szemben.

A könyv minden szempontból jelentős. Mint Kosztolányi életrajza,
ugyszólván teljes; mint költői világának föltárója, egy pár érthetőleg váz-
latos fejezetét nem számítva, pontos. Kosztolányi költészetének megítélését
a kritikára hagyja. Adatainak ismeretében alig fog a kritika vitába szállni
vele. Nagy vonalakban eddig is úgy ismertük Kosztolányit, amilyennek ő
rajzolja. Az irodalomtörténet, ha elérkezik Kosztolányi munkásságának föl-
dolgozásához (már is tudunk két doktori értekezésről), csak e könyv alapján
indulhat el, úgy, hogy Kosztolányiné megállapításait egytől-egyig magáévá
teszi. Ez a könyv legnagyobb jelentősége.

KENYERES IMRE

Doktori értekezések 1937—38-ban:

10. *Némethy Endre: Bolyai Farkas világnézete és irodalmi munkái.*
Celldömök, a szerző kiadása, 1937. 8-r. 43 l.

Bolyai Farkas a racionalizmus légkörében nevelkedett s a század elejé-
nek új-humanizmusa, emberszeretetet hirdető eszméi töltötték be egyéniségét.
Döbrenteiék drámapályázatára írt szomorújátékaiban is emberboldogító és
nevelő célzat mutatkozik. Ezt eddig is tudtuk. Némethy dolgozata — bár
komoly munka eredménye — túlló a célon, mikor leginkább a *Tentamenre*
(1832) és a nagyon kései *Arithmetika elejére* (1843) támaszkodva Bolyai
világnézetének visszavetített képét keresi költői alkotásaiban, avval az elgon-
dolással, hogy Németországban kialakult eszmevilága változatlan maradt.

A Bayer által túlbecsült, alapjukban véve nagyon gyöngye szomorújátékoknak csak az a szellemtörténeti irány keresheti most ilyen «világnézeti» jelentőségét, amely az értékelést elveti. Némethy dolgozatának sem ez az ereje hiszen csak túlméretezett keretbe foglalja, amit eddig is tudtunk. Figyelemre inkább méltó, amit Bolyai Shakespeare-kultuszáról és a drámák shakespeare-i nyomairól mond. Új a *Pausanias* kapcsolatának megállapítása *Coriolanus*-szal, *A virtus győzedelméé A két veronai ifjúval* s helyes, amit a *Párisi per* szubjektív elemeiről mond. *Pausanias* tragikumát illetőleg is osztozunk nézetében, hogy a darabnak nem a szerelem az irányító eleme. Ezekért tartozik a dolgozat a jobb doktori értekezések közé.

11. *Kolos István: Gróf Mailáth János 1786—1855.* Budapest, a szerző kiadása, 1938. 8-r. 205, IV l.

Mailáth János gróf emlékében ketté kell választanunk mindent, amit róla tudunk. Az egyik, a kellemetlen fele, hogy a bécsi rendőrminiszter kéme volt, s jelentéseijért titkos állami alapokból állandó támogatásban részesült. S még ez sem elég: mióta vagyonát elveszítette, mind terveit és utazásait, mind pedig már akkor közepesnek tartott irodalmi törekvéseit minduntalan igyekezett sok pénzre váltani. A másik, hogy fáradhatatlan munkásságának javarészeivel, mondák felkutatásával és közlésével, magyar költők műveinek fordításával irodalmunknak itthon is, külföldön is kitűnő szolgálatokat tett; magyar irodalomtörténetének is van jelentősége. Életéről és tevékenységéről igazi képünk nem volt. Kolos István terjedelmes doktori értekezése az eddigi kísérleteknél alaposabb munka. A bécsi és budapesti levéltárakban végzett kutatásai sok mindent elébe tártak, ami Mailáthra vonatkozik. Mindezt kevéssé aknázza ki; az életrajz végig a felületen marad, vázlatos, mindent megemlít, amiről tudomást szerzett, de sem nagy látókörről, sem mélyebb betekintésről nem tesz tanúságot. Talán, mivel nagyon is terjedelmes volt az anyag, elsiklik a részletek között s vázlatának sincs kellő tömörsége. A német irodalmi szempontok mellett a magyarét elhanyagolja: igaz, hogy dolgozata német disszertációnak készült, de összefoglaló munkának, s a fejezetek címe bizonyítja, hogy a magyar irodalomból is mindent keretébe foglalt. Még egy-egy fejezet megalkotásában sincs rendszer. (L. pl. amit a Villi-mondáról *egy* fejezetben *két* helyt ír.) Mailáth és Kisfaludy Sándor levelezéséről nem is tud. Vagy mélyebbre hatolva minden fölmerülő kérdést meg kellett volna oldania, vagy — kevesebb több lett volna. Függelékül Mailáthnak 89 kiadatlan levelét közli.

KERÉKES EMIL.